

СТАНОВИЩЕ

от Максим Иванов Стаменов, д.ф.н., проф. в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ към БАН, назначен със заповед на Ректора на СУ № РД 38-406/17.07.2025

за дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „Доктор“ в Професионално направление: 2.1 Филология Общо и сравнително езиковедие – Общо езиковедие.

Автор на дисертационния труд: **Константин Любомиров Радоев**, задочен докторант към ФСлФ на СУ.

Тема на дисертационния труд: **„Дълбинни и повърхнинни прояви на семантичните отношения в аргументната структура на предиката. Съпоставително изследване между шведски, датски и български език“.**

Научен ръководител доц. д-р Екатерина Търпоманова от Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езиковедие към ФСлФ на СУ.

1. Информация за дисертацията

Общият обем на дисертацията е 239 страници. Тя се състои от шест глави, като са включени 37 таблици, 57 фигури, списък с източниците на примерите (корпусите) и списък с използваната литература, разделен на онлайн ресурси, българоезични и чуждоезични източници. Глава 5 е Апендикс и би трябвало да излезе извън структурата на дисертацията във вид на Приложение след Заключение (глава 6) и Цитираната литература, доколкото има отношение към нея (след като такъв, както по всичко изглежда, е бил замисълът на автора).

2. Ориентация на дисертанта за състоянието на проблема и научната литература

Авторът показва обширни познания на литературата по темата на работата. В библиографията към дисертацията са посочени впечатляващите общо 45 публикации на наши и 351 публикации на чуждестранни учени (стр. 206 – 239 от дисертацията), с които той е работил при реализацията на дейностите, свързани с изследването и написването на своя труд.

3. Преглед на съдържанието на труда

Във Въведението на дисертацията се представя и обсъжда актуалността на темата, определят се основната цел и задачите, обосновават се изборът на емпиричен материал и методологията на изследване, представят се накратко основните раздели.

Ориентацията е в процеса на изследването ще бъдат потърсени теоретично последователни обяснения за поведението на предикатите в процеса на конституентна и семантична селекция и да се провери в какви позиции от дълбинната структура се кодират семантичните отношения на предикатите в трите езика. Въпреки че хипотезата за закономерното приписване на тета-роли се разглежда в рамките на ограничен корпус от примери, приема се, че изводите от изследователския процес ще имат обобщено значение поради изследването на типологично различаващи се езици – от една страна, скандинавските датски и шведски език, които са известни със своя аналитизъм и силно граматикализиран словоред, а от друга – южнославянския български език, известен с аналитичния си строй, но и със своя сравнително неграматикализиран, свободен за аналитичен език, словоред. Очакването е, че резултатите от изследването ще имат

принос за няколко области, сред които най-важните са както формалния съпоставителен синтаксис, така и съпоставителна предикатна и изреченска семантика.

От съществено значение е начинът на селекция на емпиричния материал за изследването, след като се решава, че не е необходимо формирането на паралелен преводен корпус, а в замяна е избран подход, при който се съпоставя дълбинното кодиране на аргументите в типове изречения, съотнесени според типове предикати, т.е. търсена е не строга преводна еквивалентност на цялостни текстове, а широка семантична и граматическа еквивалентност на предикатните типове и типовете конструкции. Типовете предикати са ограничени до прототипни транзитивни глаголи, интранзитивни глаголи (неакузативни и неергативни), каузативни, резултативни, повдигащи и дитранзитивни глаголи (с. 21).

Дисертационният труд се състои от общо 6 глави. В уводната първа глава се обсъждат обектът, целите и задачите на работата, начинът на селекция на емпиричния материал, изборът на тема и работната хипотеза, основни изследователски задачи, мотивация и актуалност, начин на формиране на корпус с емпиричен материал от изследваните езици и ключ за глосите от скандинавските езици на български.

В глава 2 „Теоретична рамка“ е представена използваната в дисертационния труд Теория за управлението и свързването, Government and Binding Theory) в рамките на генеративната граматика, разяснява се терминологичният апарат и е даден нагледен приложен модел за деривацията на изречение. Тук се обсъжда проблемът, известен в генеративната литература под наименованието „Проблем за свързването“ (т.нар. Linking Problem), който е един от основните въпроси за дисертацията. Посочва се, че основната хипотеза на дисертацията стъпва върху концепцията за съществуването на аргументна структура на глагола под една или друга форма – най-малкото като описателен модел, който има известна научна обяснителна сила – и поради тази причина се приема, че за целите на изследването тя съществува под една или друга форма, която и подлежи на обсъждане тук. Разработването на приложим за трите езика генеративен апарат е задача за теоретичната глава на дисертационния труд, а рафинирането и приложението посредством различни тестове – каузативизация, пасивизация, повдигане, реализиране на идиоми и др. – е фокусът в следващите глави.

В Глава 3 „АГЕНТИ и ТЕМИ. Транзитивност и интранзитивност. Преплитане на тетарешетки“ се представя кратък обзор на йерархичните отношения между ролите АГЕНТ и ТЕМА в прости транзитивни предикати, приведени са аргументи за моделирането на интранзитивите в трите езика и се разглеждат някои от влиянията на аргументната структура върху възможните деривации на прости и сложни многоместни предикатни структури (каузативи и повдигане на подлози и допълнения) и се дават допълнителни аргументи за разслоен анализ на глаголната фраза vP .

В глава 4 „ТЕМИ, РЕЦИПИЕНТИ и ЛОКАЦИИ. Локативи и дитранзитиви. Антонимия и синонимия на дитранзитивните предикати“ се разглеждат йерархичните взаимоотношения между ролите ТЕМА, РЕЦИПИЕНТ и ЛОКАЦИЯ (и техните разновидности) посредством глаголи за промяна на местоположение и трансфер на притежание и се разглеждат ефектите на семантичната селекция върху конституентната селекция и структурата на предиката в лексикалните отношения антонимия и синонимия, като се предлагат допълнителни приложения на разслоената структура на глаголната фраза vP .

Глава 5 „Апендикс. Дидериксеновият модел като линеаризационен апарат за X-бар граматика“ представя обобщени насоки за създаване на словореден Дидериксенов модел на българския език с цел преподаването на скандинавски езици на студенти с майчин език български, основаващ се на генеративния синтаксис с негов линеаризиран „превод“ по методологията на Дидериксен.

В Глава 6 „Резултати, заключение и научни приноси“ се обобщават резултатите от изследването.

4. Кратка аналитична характеристика на научните и научно-приложните приноси на дисертационния труд

Потвърждаваме наличието на следните приноси в труда, които произтичат от изпълнението на задачите, поставени при разработката на дисертацията. Те са ориентирани в две основни посоки – теоретични и с приложен потенциал при преподаване на шведски и датски език като чужди.

Основният фокус в дисертационния труд е върху проблеми от съвременната синтактична теория, които до днес остават неразрешени. В работата са съчетани подходи както от генеративната граматика, така и от различни теории в рамките на функционалната граматика, развити в скандинавската лингвистика през последните години. Обърнато е внимание на прототипната транзитивност и в генеративен план е представена функционална тета-йерархия, кодираща семантични признаци в определени структурни позиции, което придава структурна нюансираност на иначе твърде стриктния подход при формулирането на хипотезата за закономерното приписване на тета-роли.

В труда е представен нов поглед на проблемите на интранзитивността на неакузативни и неергативни глаголи в трите езика, като ги тълкува от гледната точка на прототипната транзитивност. В този контекст са представени иновативни за българския език тестове за феномена на неергативността в съпоставка с добре установените за скандинавските езици тестове. От същата гледна точка е предложен нов поглед към полипредикатните структури в българския език.

В дисертацията е разгърната теория, с помощта на която е обяснено разграничаването и йерархизирането между тета-ролите ПРОСТРАНСТВЕНА ЦЕЛ и РЕЦИПИЕНТ. Зададена е също насока за генеративния анализ на лексикално-семантичните отношения синонимия и антонимия, което представлява ново търсене в рамките на генеративната семантика посредством разслоения анализ на глаголната фраза и семантичните роли, които се приписват в обособените от нея структурни позиции.

В предпоследната глава е предложен модел на повърхнинния словоред на българското изречение, основаващ се на линеаризация на X-bar синтаксиса, вдъхновена от теоретични съпоставки, провеждани от скандинавски лингвисти, между генеративната граматика и традиционния за шведския, датския и норвежкия език функционален модел на Пол Дидериксен.

Дисертационният труд представлява първото теоретично езиковедско изследване, в което се съпоставят дълбинните и повърхнинните синтактични структури, на българския език като славянски и балкански, с два скандинавски езика (шведски и датски), с оглед на сравнение на предикатната им аргументна структура, тета-ролите, които се приписват на предикатните аргументи, и йерархията между тези роли в трите езика. По този начин резултатите от изследването представляват принос към общото и съпоставителното езиковедско знание на равнището на синтаксис, морфология и семантика, но освен това могат да бъдат приложени и в практическото преподаване на скандинавски езици и за преподаването на български език на чужденци. Да добавим, че в Глава 2 дисертантът демонстрира добро познаване на генеративната теория не само с оглед на съвременното ѝ състояние, но и в диахроничен план, което само по себе си е не само достойнство, но и залог за качествено ѝ преподаване при неговата работа в университета. Трудът е написан четивно и с ясни обяснения на спорни проблеми от генеративния синтаксис.

5. Бележки и препоръки

В труда се наблюдават известни излишества откъм въвеждането на понятия от синтактичната и семантичната теория. Авторът борави, например, с понятието за логическа форма с оглед на повърхнинната и дълбинната структура на изречението (с. 17 на дис.), като я дефинира като отнасяща се до възможностите за интерпретиране на изречението (с. 34 на дис.). В работата се говори, изглежда алтернативно, за „логическа форма“ и за „логическа структура“ общо 4 пъти, но те практически не се използват при анализите си от синтактична и семантична (= възможности за интерпретиране на изречението) гледна точка (ср. Фигура 1 на с. 33).

На с. 11 от Автореферата Аделе Голдбърг (1995) се припознава като сподвижничка на „генеративния конструкционизъм“. Тя едва ли би приела да я оприличават по този начин, тъй като се идентифицира с лагера на враговете на генеративната граматика по линията на т. нар. „лингвистични войни“ в САЩ – когнитивната лингвистика (Джордж Лейкъф е неин научен ръководител в Бъркли) и нейното разклонение в лицето на граматиката на конструкциите.

„Когнитивната граматика“ (с. 32) в рамките на когнитивната лингвистика е термин, който е запазена марка за граматичния модел, предложен от Роналд Лангакър, чиито публикации не са обект на обсъждане в дисертацията.

Авторът цитира Алек Маранц, че „не съществуват идиоми, в които метафоричното значение да произлиза от връзката между глагола и подлога“ (с. 92), за да я обори. Доколкото може да се съди от текста, аргументацията по този повод е негова (с. 92-95), но същите примери и аргументация могат да се приведат за тезата, че е възможно цели изречения да се фразеологизират, т.е. да придобият преносно значение и като такива да бъдат включени като готови единици в менталния лексикон, а преносният прочит да се провокира например от необикновено фиксирания словоред в „Има си крушката опашка“. Също са възможни случаи, като „Peter kicked the bucket“ или „Атанас гушна букета“, където е възможна и буквална, и преносна интерпретация, а изборът се решава от контекста, а не от наличието или липсата на подлога въобще и на агентивния подлог в частност в рамките на VP. Посоченият проблем има отношение към начина на формиране на архитектурата на изречението и възможностите за неговата интерпретация.

В глава 4, където като реми се разглеждат локации, източници цели, към тях би трябвало да се приложи идеята на Джакендоф (1992) за два тематични реда/ранга (представена в дисертацията; ср. с. 144), с оглед на която ремите могат да заемат първите места в условната семантична йерархия, например при глаголите за движение, като *идвам-отивам*, *заминавам-пристигам* и под., а не да се асоциират ексклузивно със свързани обстоятелствени пояснения (с. 142).

Проблематично в някои отношения е тълкуването на конверсивната антонимия: „Подточката се ограничава до предикати, маркирани с признака [+СМЯНА НА СОБСТВЕНОСТ], като например двойките *продавам ~ купувам*. Други прототипни примери включват *подарявам ~ получавам*, *давам ~ вземам*.“ (с. 43 от Автореферата и с. 164 на дисертацията) Докато *давам-вземам* и *продавам-купувам* изглеждат като конверсиви, *подарявам-получавам* не е. Конверсивни са по-скоро отношенията в *давам-получавам* (срв. с *давам-вземам*); конверсивни ще бъдат отношенията между *подарявам* (давам подарък)-*получавам подарък/дарение* (вж. РБЕ 1977- за описание на значенията на *получавам*). Не изглежда подходяща и двойката *купувам* (някому нещо) ~ *получавам* (нещо от някого), която се получава от кръстосване на *давам-получавам* и *купувам-продавам*. Бележката е особено подходяща с оглед на хипотезата в работата (с. 175-185), според която конверсивната антонимия и различни степени на синонимия се основават на подобни помежду си процеси на с-селекция в деривацията на базови изречения, съдържащи други семантични класове предикати, и че еднаква или подобна с-селекция

в двойки предикати може да бъде ориентир за наличието на антонимия или синонимия (с. 175). Проблемът се усложнява допълнително от приемането на възможността конверсивни отношения да се използват за групи глаголи, при което границите между предикатите не са ясно обособени, а са дифузни (с. 181).

По повод на тезата „Слаба страна в генеративния X-бар модел на късната теория на управлението и свързването (и особено в картографския синтаксис) е огромният набор от функционални позиции, които невинаги се проявяват на повърхността на изречението и служат за линеализиране на конституентите.“ (с. 199) следва да се отбележи, че проекционният потенциал на изречението (≈ 40 функционални проекции във фиксирана йерархия по Чинкуе) е на равнище *capacity*, а не *performance*, така че при формиране на изреченска структура не всички проекции трябва да се пораждат и на дълбинно, и на повърхнинно равнище, а само тези, които намират опора в лексикалния материал плюс тези, които се детерминират от комуникативното намерение.

Може да се продължи с бележки и алтернативни предложения, а техният характер говори в полза на ориентацията, знанията и уменията на автора.

6. Преценка на публикациите по дисертационния труд: брой и характер на изданията, в които са отпечатани

Дисертантът отчита като публикации, свързани с темата на дисертацията, общо три статии. Една от тях е в сборник с материали от научна конференция и две в научни списания. Описаните публикации отговарят на минималните изисквания за придобиване на научната степен „Доктор по филология“.

7. Авторефератът правилно ли отразява съдържанието на дисертационния труд

Авторефератът се състои от 62 стр. и твърде подробно и правилно отразява основните положения и научните приноси на дисертационния труд. Той отговаря на съдържанието му.

8. Заключение

Като имам предвид гореизложеното, убедено препоръчвам на почитаемото Научно жури да присъди на **Константин Любомиров Радоев** образователната и научна степен „Доктор“ за дисертацията му на тема „**Дълбинни и повърхнинни прояви на семантичните отношения в аргументната структура на предиката. Съпоставително изследване между шведски, датски и български език**“ в Професионално направление: 2.1 Филология Общо и сравнително езиковедство – Общо езиковедство.

Дата 01.09.2025 г.

Изготвил становището:

(подпис)